

07 Бр. 117

4. 2. 2015 год.

31000 УЖИЦЕ

На основу чл. 158. Статута Учитељског факултета у Ужицу, Наставно-научно веће Учитељског факултета у Ужицу на седници одржаној 04. 02. 2015. године, донело је

ОДЛУКА

о формирању Комисије за оцену и одбрану докторске дисертације

У Комисију за оцену и одбрану докторске дисертације кандидата мр Љиљане Ђуровић под називом „Дидактичко-методичке детерминанте уџбеника природе и друштва“ именују се:

1. проф. др Данијела Василијевић, ванредни професор за ужу научну област Педагогија, Дидактика, Методике на Универзитету у Крагујевцу, Учитељском факултету у Ужицу, ментор;

2. проф. др Снежана Маринковић, редовни професор за ужу научну област Педагогија, Дидактика, Методике на Универзитету у Крагујевцу, Учитељском факултету у Ужицу, члан Комисије;

3. проф. др Нада Вилотијевић, редовни професор за предмет Школска педагогија и ванредни професор за предмет Методика наставе природе и друштва, Универзитет у Београду, Учитељски факултет у Београду, члан Комисије.

Комисија је дужна да Извештај о оцени дисертације достави у року од 60 дана од дана именовања.

Председник

Наставно-научног већа

Проф. др Радмила Николић

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ УЧИТЕЉСКОГ ФАКУЛТЕТА У УЖИЦУ УНИВЕРЗИТЕТА У КРАГУЈЕВЦУ

Предмет:

Извештај Комисије о оцени докторске дисертације

Наставно-научно веће Учитељског факултета, именовало је одлуком бр. 1/7 од 4. 2. 2015. године, Комисију у саставу: др Данијела Василијевић, ванредни професор Учитељског факултета у Ужицу, за научну област *Педагогија, дидактика, методике*, др Снежану Маринковић, редовни професор Учитељског факултета у Ужицу, за ужу научну област *Педагогија, дидактика, методике*, др Нада Вилотијевић, редовни професор Учитељског факултета у Београду, за ужу научну област *Школска педагогија и Методика наставе познавања природе и друштва*; за оцену рукописа докторске дисертације, под називом:

Дидактичко-методичке детерминанте уџбеника природе и друштва

кандидата **мр Љиљане Ђуровић**,

Након увида и анализе приложене докторске дисертације, *Комисија* подноси Наставно-научном већу Учитељског факултета у Ужицу следећи

ИЗВЕШТАЈ

I ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

1. Основни биографски подаци

Љиљана Ђуровић је рођена у Чачку 21. маја 1975. године. Основну школу и гимназију општег смера завршава у Горњем Милановцу. На Учитељском факултету у Ужицу дипломира 9. јула 1998. године, оценом 10 (студирала убрзано). У току студија је награђена од стране Универзитета у Крагујевцу за постигнути успех у школској 1996/1997 – ој години.

По завршетку студија ради на одређено време у ОШ „Момчило Настасијевић“ у Горњем Милановцу, где новембра 2001. г. заснива и стални радни однос.

Добитник је Годишње награде „Васа Пелагић“, за врхунска остварења у образовању за 2009. годину, као педагошки практичар, коју додељује Педагошки покрет Србије.

Последипломске студије на Учитељском факултету у Ужицу, одсек методика наставе природе и друштва, уписује 2006. године, а завршава их 21. маја 2011. године одбраном магистарске тезе „Еколошки садржаји у уџбеницима Природе и друштва у функцији развоја еколошке свести“ и тиме стекла академско звање МАГИСТАР ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКИХ НАУКА.

Својим радом настоји да што више допринесе унапређивању васпитно – образовног рада на теоријском и практичном нивоу, радећи предано у пракси и учествујући на научним и стручним скуповима где објављује своје радове.

1.1. Библиографски подаци

Објављени радови

- Ђуровић, Љиљана, Грујић, Љиљана (2008): **Учење на даљину**, Зборник радова Техника и информатика у образовању, Технички факултет, Чачак, стр. 392–396, [ISBN 978-86-7776-062-5, саопштење, УДК: 37.016, COBISS.RS-ID 148397068, тираж 500];
  - (M63) – 1 бод
- Ђуровић, Љиљана (2008): **Етичка компонента еколошког образовања и примена Блумове таксономије**, Зборник, бр. 10, Учитељски факултет, Ужице, Вол. 11, стр. 141 – 154. [ISSN 1450- 6718; УДК 378(082), стручни чланак, УДК 37.034, COBISS.SR-ID 146220551, тираж 200];
  - (M52) – 2 бода
- Ђуровић, Љиљана (2009): **Рачунар у настави и учење на даљину**, Зборник радова Технологија, информатика, образовање за друштво учења и знања 5, Део 1, (међународни симпозијум), Факултет техничких наука, Нови Сад, стр. 157 – 161. [ISBN 978-86-7447-083-1(IPI), UDK 37(082), COBISS.SR-ID 243356167, тираж 300];
  - (M63) – 1 бод
- Ђуровић, Љиљана (2009): **Еколошко васпитање у настави природе и друштва**, Зборник радова *Иновације у основношколском образовању – вредновање*, Учитељски факултет, Београд, стр. 154-164.[ISBN 978-86-7849-136-8, UDC 502/504.: 371.3:3/5, УДК 371.3:3/5, тираж 200];
  - (M63) – 1 бод
- Đurović, Ljiljana (2010): **Programirani udžbenik**, Zbornik radova Tehnika i informatika u obrazovanju, Tehnički fakultet, Čačak, str. 684 – 689, [ISBN 978-86-7776-105-9, stručni rad, UDK: 371.3:004, COBISS.SR-ID 175070220, tiraž 200];
  - (M63) – 1 бод

- Đurović, Ljiljana (2011): **Kompetencije učitelja za vrednovanje kvaliteta udžbenika**, Zbornik *Tehnologija, Informatika i Obrazovanje za društvo učenja i znanja*, 6, Tehnički fakultet, Čačak, str. 304 - 308. [ISBN 978-86-7776-122-6, stručni rad, UDK: 371.3, COBISS.SR-ID 184045836, tiraž 200];
  - (M63) – 1 бод
- Đurović, Ljiljana, Petrović, Snežana (2011): **Navike u ishrani dece školskog uzrasta**, Zbornik radova Reinženjering poslovnih procesa u obrazovanju, Tehnički fakultet, Čačak, str. 520 -525. [ISBN 978-86-7776-128-8, stručni rad,UDK: 613.2:37, COBISS.SR-ID 186215948, tiraž 100];
  - (M63) – 1 бод
- Đurović, Ljiljana, Nikolić, Vesna (2011): **Kompetencije nastavnih kadrova za vrednovanje kvaliteta udžbenika**, Zbornik radova Reinženjering poslovnih procesa u obrazovanju, Tehnički fakultet, Čačak, str. 440 - 446. [ISBN 978-86-7776-128-8, stručni rad, UDK: 0005.96:371, COBISS.SR-ID 186215948, tiraž 100];
  - (M63) – 1 бод
- Ђуровић, Љиљана (2011): **Уџбеник као чинилац формирања еколошке свести**, Зборник радова 13, Учитељски факултет, Ужице, стр. 209-220.[ISSN 1450-6718, УДК 371.671.046.12, тираж 200];
  - (M52) – 2 бода
- Ђуровић, Љиљана: **Етичка компонента еколошког образовања и примена Блумове таксономије**, Међународном научном скупу под називом *Етичка димензија образовања*, одржаном на Педагошком факултету у Јагодини 9. и 10. маја 2008. године под покровитељством Владе Републике Финске, Зборник резимеа.
  - (M34) – 0.5 бодова
- Ђуровић, Љиљана: **Еколошко васпитање и етика**, Научни скуп са међународним учешћем: *Васпитање за хумане односе – проблеми и перспективе*, Зборник резимеа, (Ниш 2010) стр. 171-172, [ISBN 97-86-7379-197-5, UDK 38.018, COBISS.SR-ID 178098188, тираж 130].
  - (M34) – 0.5 бодова
- *Како научити зеца да лети*, приказ књиге, Педагошка стварност, Нови сад, LIII, 3-4, стр. 351 – 353.
- *Ужина у школама, навиком против навика*, Просветни преглед, 10. март 2011. бр. 2491(9), година LXVII.
- *Етика и еколошко васпитање*, Просветни преглед (Педагошка пракса), 5. фебруар 2009. бр. 2406(3), година LXV.

Учешће на научним скуповима

Учествовала је на међународном научном скупу под називом *Етичка димензија образовања*, одржаном на Педагошком факултету у Јагодини 9. и 10. маја 2008. године под покровитељством Владе Републике Финске, и поднела реферат „*Етичка компонента еколошког образовања и примена Блумове таксономије.*“

Била је учесник *Medjunarodnog Simpozijuma, Tehnologija, Informatika i Obrazovanje za društvo исeњја i znanja*, Технички факултет, Џаџак (jun 2011)

Учествовала је на научном скупу, Прва педагошко – филозофска школа „Андреја Б. К. Стојаковић“, чији је организатор Педагошки покрет Србије, који се одржао на Техничком факултету у Чачку, 12. децембра 2008. Поднела је реферат: *Етика и еколошко васпитање.*

Учествовала је на научном скупу, Друга педагошко – филозофска школа „Андреја Б. К. Стојаковић“, чији је организатор Педагошки покрет Србије, који се одржао на Техничком факултету у Чачку, 12. децембра 2009. Поднела је реферат са малим истраживањем, а под називом: *Проблем континуитета успеха ученика основне школе, са освртом на једну генерацију ОШ „М. Настасијевић“ у Г. Милановцу.*

2. Приказ структуре и садржаја докторске дисертације

Докторска дисертација мр Љиљане Ђуровић, под називом *Дидактичко-методичке детерминанте уџбеника природе и друштва*, написана је на 327 страна А4 формата. Садржајну структуру рукописа, поред Увода, Резимеа, Закључака, Педагошких импликација, Литературе и Прилога, представљају три кључне, каузално повезане, тематско-логичке целине: Теоријски оквир истраживања, Методолошки оквир истраживања и Интерпретација резултата истраживања.

Поред текстуалног приступа, у опису, илустрацији и интерпретацији посматраних и анализираних дидактичко-методичких феномена, кандидат користи и графичку подршку у форми табеларних прегледа (35 у основном тексту и 27 у Прилозима), слика (12 у Прилозима). Попис библиографских референци релевантних за теоријско и емпиријско сагледавање проблема дидактичко-методичких вредности уџбеника о природи и друштву дат је на крају рукописа. Посебну целину чини поглавље *Радови о уџбеницима из домаћих часописа издвојених за анализу*, где су систематизоване библиографске референце по областима: српски језик, математика, природа и друштво, музичка култура, ликовна култура, физика, страни језик, географија, историја, електронски уџбеник, вредности уџбеника, дидактика и методика, психологија, филозофија, интердисциплинарна област.

Садржај докторске дисертације

Увод	9
1. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА	14
1.1. Уџбеник	14
1.1.1. Појмовно одређење	16
1.1.2. Историјски приступ развоја уџбеника	48
1.1.3. Квалитет уџбеника као предмет научних истраживања	62
1.1.4. Уџбеник природе и друштва	89
1.2. Дидактичко-методичке вредности уџбеника	97
1.2.1. Информационе вредности	104
1.2.2. Сазнајне вредности	105
1.2.3. Систематизацијске вредности	108
1.2.4. Вредности индивидуализације	109
1.2.5. Самообразовне вредности	111
1.2.6. Координирајуће вредности	113
2. МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА	115
2.1. Предмет и проблем истраживања	115
2.2. Циљ истраживања	115
2.3. Задаци истраживања	116
2.4. Хипотезе истраживања	116
2.5. Варијабле истраживања	117
2.6. Поступци и методе истраживања	118
2.7. Популација и узрок истраживања	119
2.8. Технике и инструменти истраживања	121
2.9. Организација и ток истраживања	126
2.10. Статистичка обрада података	126
3. ИНТЕРПРЕТАЦИЈА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА	127
3.1. Дидактичкометодичке вредности уџбеника (оцена независних процењивача)	133

3.1.1.	Информационе вредности	133
3.1.2.	Сазнајне вредности	147
3.1.3.	Систематизацијске вредности	164
3.1.4.	Вредности индивидуализације	174
3.1.5.	Самообразовне вредности	185
3.1.6.	Координирајуће вредности	197
3.2.	Ставови учитеља према дидактичко-методичким вредностима уџбеника	210
3.2.1.	Информационе вредности	210
3.2.2.	Сазнајне вредности	214
3.2.3.	Систематизацијске вредности	217
3.2.4.	Вредности индивидуализације	219
3.2.5.	Самообразовне вредности	224
3.2.6.	Координирајуће вредности	226

Докторска дисертација *Дидактичко-методичке детерминанте уџбеника природе и друштва*, кандидата мр Љиљане Ђуровић, настала је као резултат тежње кандидата да се након магистарске тезе остварене у домену методике наставе природе и друштва, на научним основама озбиљније бави питањем квалитета уџбеника природе и друштва и тиме значајно допринесе унапређивању теоријске спознаје феномена дидактичко-методичких вредности уџбеника уопште, али и у сегменту унапређења квалитета васпитно-образовне праксе савремене наставе природе и друштва.

Руводећи се идејом да је уџбеник основна школска књига, главни, незаменљив извор знања, перманентно актуелан, да у великој мери усмерава и одређује наставни процес и процес учења, кандидат указује на важност усмеравања научно-истраживачке пажње на сегмент квалитета уџбеника, његових вредности, а посебно дидактичко-методичких вредности, што и чини, најпре кроз теоријски, а затим и методолошки приступа истраживачком проблему.

Прва структурална целина *Теоријски оквир истраживања* (стр. 14.-115.) се састоји од два кључна поглавља: *Уџбеник* (стр. 14-97) и *Дидактичко-методичке вредности уџбеника* (стр. 97-115).

Бавећи се концептуалним питањима уџбеника као главног извора знања у настави природе и друштва, уважавајући специфичности поднебља, кандидат интерпретира појмовна одређења водећих аутора који су се бавили овим дидактичко-методичким феноменом. Плут (Плут, 2003:261) уџбеник посматра као културно-потпорни систем, чије су кључне карактеристике формативност, систематичност, репрезентативност, комплетност и трансмисивност. Д. Д. Зујев, истакнути совјетски истраживач, уџбеник види као носиоца знања и

активности предвиђених наставним планом и програмом за одређени узраст, кључни извор знања и важну компоненту васпитања и образовања младих. Тако схваћен, уџбеник треба да задовољи осам педагошких функција: информативну, трансформативну, систематизациону, самоконтролну, самообразовну, интегративну, координативну, васпитну (Зујев, 1980). Уџбеник се посматра и као оптималан сценариј учења, оптимално одређена делатност наставника заснован на законитостима наставног процеса, законитостима процеса учења и законитостима развоја ученика (Лакета, 1993:15), као програмски документ којим се операционализује наставни план и програм (Аврамовић и Вујичић, 2010:447).

Има и мишљења да уџбеник треба посматрати као главни извор знања, наставно средство (Закон о уџбеницима и другим наставним средствима Републике Србије, Мик, 2000; Hummel, 1981), али о оних који указују на значај његове развојно-формативне улоге (Ивић и сар., 2008). Дакле, суштина појма *уџбеник* се доводи у везу, како са садржајима уџбеника, тако и са просецима учења.

У делу рада *Природа учења и уџбеник* (стр. 16-45) кандидат уџбеник посматра у светлу теорија наставе и учења. Полазећи од Пијажеовог схватања природе сазнања и когнитивног развоја ученика који сазнавање заснива на менталним операцијама које омогућавају трансформацију и интегрисање нове информације у већ постојеће когнитивне структуре (Пијаже, 1972), Теорија Виготског о зони наредног развоја где је главни задатак «дефинисање облика помоћу потпорних средстава којима се у том процесу системски потпомажу интелектуалне активности ученика (Wertsch i sar. 1995), кандидат указује на значај уџбеника заснованог на интерактивном учењу усмереном на перманентне промене у когнитивној, афективној и конативној сфери личности ученика. Полазећи од класификације, појмовне дистинкције и појашњења метода учења (стр. 21), издваја се смислено-рецептивно-декларативно учење као најпримереније за рад на уџбенику. Ову тезу образлаже Дијана Плут (Плут, 2003: 132) истичући да ова метода учења: 1) Најбоље поставља структуру градива; елементи структуре су повезани са суседним областима (хоризонтално) и хијерархијски грађени системи (вертикално повезивање); 2) Најсистематичније гради област, покривајући сва битна поља, руководећи се потребама области, а не преференцијама ученика или наставника; 3) Најбрже проводи ученика кроз област, вођено учење, експерт диктира шта и колико се учи, издваја битно, скраћује неизбежна лутања у самосталном трагању ученика; 4) Најекономичнији је облик учења, с обзиром на услове у којима се одвија настава у нашим школама.

Посебна пажња посвећена је уџбеничким вредностима: сазнајно-васпитним, дидактичко-методичким вредностима, естетским и хигијенско-здравственим вредностима, указује на значај, предности и ограничења актуелних уџбеника, даје преглед препорука будућим ауторима уџбеника (стр. 28-42).

У том контексту, уџбеник доводи у везу са теоријским поставкама Виготског, а посебно разматра структурне елементе уџбеника, однос циљ – средство у образовном дизајнирању уџбеника (стр. 42 -45)..

У поглављу *Историјски приступ развој уџбеника* (стр. 48-62), аутор скреће пажњу на прве појавне облике уџбеника у свету и код нас, прати њихов

хронолошки развој и трансформацију појавом Гутембергове штампарије, све до данашњих дана, времена дигитализације, када конкуренција линеарним уџбеницима постају и њихови хипермедијални еквиваленти. У том контексту посебна пажња се посвећује електронским уџбеницима и њиховим дидактичко-методичким вредностима.

У поглављу под називом *Квалитет уџбеника као предмет научних истраживања* (стр. 62-89), кандидат се позива на резултате истраживања бројних наших и страних истраживача, који су настојали да се бавећи проблемом квалитета уџбеника и његових вредности значајно допринесу дидактичко-методичкој теорији и пракси. За проучавање теме квалитет уџбеника на нашим просторима, основно полазиште аутору чинила је библиографија радова *Савремени уџбеник*, али и резултати научно-истраживачког пројекта Заједнице учитељских факултета: «Чиниоци и индикатори ефикасности и методе унапређивања основног васпитања и образовања». У овом делу рада дат је преглед радова са међународних научних скупова посвећених савременом уџбенику, као и приказ резултата истраживања наших аутора који су се бавили питањима квалитета уџбеника истражујући његове дидактичко-методичке вредности (Лакета, 1995), степен искоришћености уџбеника (Бојовић, 2003), самообразовну функцију уџбеника (Шпановић, 2005), истражујући у којој мери уџбеници подстичу учење са разумевањем (Пешић, 2007), улогу уџбеника природе и друштва у развоју интеркултуралних компетенција (Врањешевећ, 2013), дидактичко-методичке вредности електронског уџбеника (Василијевић, Лакета, Бојовић, 2011). Посебан нагласак је на пожељним својствима савременог уџбеника (Плут, 2003; Сузић, 1999).

У овом делу рада дат је приказ акредитованих семинара од стране Министарства у периоду од 2009 до 2014. године, који се односе на уџбеник и његов квалитет, као и приказ Правилника о стандардима квалитета уџбеника који је донео Национални просветни савет Србије. Кандидат посебно поглавље посвећује уџбеницима о природи и друштву за млађе разреде основне школе, посматрајући их на интердисциплинарној садржајној основи, даје преглед истраживања и достигнутих резултата из ове области, категоришући их у одговарајућа предметна подручја.

У целини *Уџбеник природе и друштва* (стр. 89-97), аутор указује на опште карактеристике и специфичности уџбеника о природи и друштву. Да би био у функцији развоја интелектуалних, афективних, социјалних, моралних особина личности, уџбеник треба да буде што интерактивнији, универзалнији, личнији, разноликији, толерантнији (Маринковић, 1997). У овом сегменту докторске дисертације са намером сагледавања актуелности проучаване проблематике, дат је преглед радова о уџбеницима објављених у нашим домаћим часописима у претходне две деценије. Аутор указује да постоји потреба за већом, опсежнијом и дубљом научно-истраживачком пажњом усмереном ка уџбеницима о природи и друштву на млађем школском узрасту.

У поглављу *Дидактичко-методичке вредности уџбеника* (стр. 97-104), кандидат се бави питањем обликовања савременог уџбеника на више нивоа сложености, полазећи од нивоа стварања концепције уџбеника као првог облика материјализације дидактичко-методичких идеја, преко нивоа формирања структуралних вредности уџбеника, с посебним освртом на шест целина оба

нивоа конкретизације (Лакета, 1997): 1. информационе вредности; 2. сазнајне вредности; 3. систематизацијске вредности; 4. вредности индивидуализације; 5. самообразовне вредности; 6. координирајуће вредности уџбеника. *Информационе вредности* се односе на: а) усклађеност датог информационог материјала уџбеника са наставним програмом предмета: по обиму, дубини и редоследу; б) ослањање информационих вредности уџбеника на исте вредности уџбеника претходних разреда и исте информационе вредности уџбеника сродних предмета; в) начин излагања информационог материјала уџбеника укључујући саопштења, описивање, објашњавање (тумачење), проблемске задатке и одговарајуће вежбе; г) језичке и стилске вредности у излагању датих информационих садржаја: сложеност и разумљивост реченице, прилагођеност терминологије узрасту ученика, zasiћеност текстова информацијама и д) степен уопштености чињеничног материјала у тексту као основе за закључивање у процесу учења. *Сазнајне вредности* обухватају: а) формирање појмова у поглављима уџбеника: формирање сазнања на основу предзнања и искустава ученика, мисаоно рашчлањавање уџбеничког материјала помоћу мисаоних операција, повезивање рашчлањених елемената у целину (обједињавање битних особина материјала и покушај дефинисања), поред тога и учвршћивање појмова у појмовни систем и примена наученог у пракси; б) путеве развијања веза и односа између датих појмова у уџбенику; в) ток формирања појмова, од посебног ка општем и од општег ка посебном; г) коришћење разноврсних интелектуалних операција и процесу учења (индукција, дедукција, анализа, синтеза, упоређивање, аналогија); д) логичке грешке у процесу закључивања и расуђивања: закључивање на основу једног или недовољног броја примера, недовољна диференцијација главних својстава онога што се жели научити, недовољна диференцијација различитих појмова који се обликују и неусклађеност предвиђеног сазнајног процеса са мисаоним могућностима ученика; њ) примену стечених знања у пракси помоћу разноврсних задатака, питања, вежби, укључујући и експерименталне вежбе и е) проблемске ситуације којима се на погодан начин показује како треба трагати за скривеним истинама. *Систематизацијске вредности* се односе на: а) поглавља уџбеника као посебне садржајне целине; б) структуру поглавља уџбеника: уводни део, главни део и завршни део изложеног градива; в) закључке уџбеника: у одељцима, поглављима и на крају уџбеника; г) обраћање ученицима у уводном делу уџбеника и д) питања, задатке и краће текстуалне прегледе материје који су у функцији систематизације градива у одељцима и поглављима. *Вредности индивидуализације* подразумевају: а) садржаје на два нивоа тежине: допунске садржаје за слабије ученике и додатне садржаје за боље ученике; б) примере разрађене на три нивоа тежине: за најслабије ученике, за просечне ученике и за најспособније ученике; в) вежбе на три нивоа тежине: за најслабије ученике, за просечне ученике и за најспособније ученике; г) разноврсне поступке решавања проблемских задатака где: од више проблемских задатака ученици сами бирају које ће решавати, ученици сами решавају проблемске задатке, сами постављају и решавају проблемске задатке и сами увиђају проблем, формулишу га и решавају. *Самообразовне вредности* обухватају: а) развијање умећа ученика да самостално запажају главно – битно у датом материјалу, да самостално планирају властити рад, да сами контролишу свој рад и да примењују стечена знања у пракси; б) оспособљавање ученика за самосталан, делимично истраживачки рад довођењем ученика: у противречне ситуације које се могу решити само уз помоћ нових знања, у ситуације да стара знања примењују у

новим условима, да откривају нове појмове, у ситуације да од више понуђених одговора траже исправан одговор, у ситуације да траже скривен одговор у тексту, у ситуације да траже намерно дате погрешке у тексту и у ситуације да користе знања која су стекли у школи и ван ње. в) давање разноврсних упутстава, препорука, савета и инструкција у циљу успешног решавања постављених задатака нпр. не жури са решавањем проблема, прво пажљиво прочитај задатак, тражи различите путеве решавања проблема, прави краће паузе док решаваш проблем, усмери пажњу на почетак и крај, издвој познате елементе, сагледај шта је познато, провери поузданост извора података; г) постављање конкретних захтева за коришћење уџбеника помоћу питања и задатака и истицање најважнијег градива за запамћивање као што су правила, дефиниције, закључци. *Координирајуће вредности* се односе на наставна средства: а) текстуална: остале књиге, енциклопедије, речници, штампа; б) аудио-визуелна: телевизијске емисије и звучни филмови; в) аудитивна: радио емисије, магнетофонски снимци; г) визуелна: слајдови, слике, фотографије, цртежи додајемо и д) комбинована: мултимедијалне презентације, образовни софтвер.

Други садржајни део докторске дисертације представља логичка целина *Методолошки оквир истраживања* (стр. 115- 127) у којој се јасно, прегледно и систематски дају одговори на постављени проблем истраживања. С обзиром да актуелни уџбеници природе и друштва, намењени млађем основношколском узрасту ученика, нису довољно истражени са становишта квалитета, а посебно дидактичко-методичких детерминанти, које се пред њега постављају, да су наставници, односно учитељи недовољно консултовани у њиховој крајњој евалуацији, кандидат се полазећи од предмета истраживања определио за *научно-истраживачки проблем*: у којој мери су уџбеници природе и друштва дидактичко – методички детерминисани и како наставници опажају дидактичко – методичке вредности ових уџбеника, значајних за усвајање знања и развој ученика?

Полазећи од питања да ли и колико су дидактичко-методичке вредности заступљене у уџбеницима природе и друштва трећег и четвртог разреда основне школе, кандидат мр Љиљана Ђуровић дефинише циљ истраживања: утврдити дидактичко – методичке детерминанте у уџбеницима природе и друштва. Из постављеног циља истраживања, произашло је седам научно-истраживачких задатака који се односе на утврђивање врсте, обима и облика:

1. *Информационих дидактичко-методичких вредности* уџбеника (њиховим остваривањем долази до правилног фиксирања, димензионирања и излагања садржаја).
2. *Сазнајних дидактичко-методичких вредности* уџбеника (помажу у проналажењу најекономичнијих и најрационалнијих путева сазнања).
3. *Систематизацијских дидактичко-методичких вредности* уџбеника (омогућавају уску повезаност у излагању садржаја, а видљиве су у свим садржајним целинама уџбеника).
4. *Индивидуализацијских дидактичко-методичких вредности* уџбеника (омогућавају прилагођавање рада стварним могућностима ученика (способностима, искуству и интересовањима).

5. *Самообразовних дидактичко-методичких вредности* уџбеника (подстичу ученике на самосталан рад и развијају им жељу за самосталним стицањем знања).
6. *Координирајућих дидактичко-методичких вредности* уџбеника (осигуравају водећу улогу уџбеника у систему наставних средстава и чине га језгром око кога се групишу сва остала наставна средства).
7. Утврдити како *учитељи опажају* дидактичко – методичке вредности уџбеника природе и друштва и да ли постоји веза између резултата истраживања и а) њиховог радног искуства и б) степена стручне спреме.

На основу *циља и задатака истраживања*, постављене су две опште *научно-истраживачке хипотезе*: 1а) Уџбеници природе и друштва углавном садрже основне дидактичко – методичке вредности. 1б) Учитељи имају претежно позитивне ставове о заступљености дидактичко-методичких вредности у уџбеницима природе и друштва. 2) Постоји висок степен слагања процене дидактичко-методичких вредности уџбеника између независних процењивача и учитеља.

Из опитних произишло је *осам посебних хипотеза* којим се претпоставља да уџбеници природе и друштва садрже: информационе дидактичко-методичке вредности; сазнајне дидактичко-методичке вредности; систематизацијске дидактичко-методичке вредности; индивидуализацијске дидактичко-методичке вредности; самообразовне дидактичко-методичке вредности; координирајуће дидактичко-методичке вредности. Учитељи сматрају да постојећи уџбеници природе и друштва садрже оптималне дидактичко-методичке вредности. Радно искуство и стручна спрема учитеља не утичу на крајње резултате истраживања.

Поред предмета, проблема, циља, задатака, хипотеза истраживања, кандидат је издиференцирао и *варијабле истраживања*: а) *зависне*: процене независних процењивача о дидактичко-методичким вредностима уџбеника природе и друштва; ставови учитеља о дидактичко- методичким вредностима уџбеника природе и друштва и б) *независне*: године радног искуства учитеља; степен образовања учитеља; дидактичко-методичке детерминанте уџбеника природе и друштва;

У анализи дидактичко-методичких вредности уџбеника природе и друштва, примењен је метод анализе садржаја. Извршена је анализа основног текста, као главног носиоца порука и анализа дидактичке апаратуре (питања, задаци, занимљивости), чији је основни циљ да потпомогне усвајање садржаја. Јединица анализе је део текста којим је изражена једна дидактичко - методичка вредност. Истражене су: информационе вредности, сазнајне вредности, систематизацијске вредности, вредности индивидуализације, самообразовне вредности, координирајуће вредности.

У истраживању су примењена два поступка: анализа садржаја и анкетни упитник за учитеље. Дефинисаним категоријама јединица анализе су објективизирани процене независних процењивача и зато је тражен коефицијент контингенције њихових процена да би потврдили научну вредност истраживања.

Предмет анализе садржаја су уџбеници природе и друштва (III и IV разред основне школе) одобрени од стране Министарства просвете за у школску 2012/2013. годину. Из списка акредитованих уџбеника анализирани су уџбеници

два издавача. О сваком уџбенику посебно су испитана мишљења учитеља који их користе у пракси.

Популацију истраживања чине учитељи Моравичког и Златиборског округа. Случајни узорак представља 200 учитеља различитог: нивоа образовања, различитих година радног искуства и места запослења. Узорак је репрезентативан и може поуздано да одражава ставове целокупне популације учитеља.

Према дефинисаним категоријама и постављеним задацима анализу садржаја су обавила два независна процењивача у школској 2012/2013. години, а прелиминарно истраживање је споведено у јуну 2012. године, чиме су проверене метријске карактеристике упитника и извршена његова корекција. Основно истраживање је обављено у новембру 2012. године.

Анализа садржаја уџбеника обухватила је израчунавање фреквенције, процената и коефицијента контингенције. Статистичка обрада података Ликертове скале обављена је помоћу софтверског пакета SPSS 16.0. израчунавањем: фреквенције, процената, χ^2 , емпиријске фреквенције, теоријске фреквенције и коефицијента контингенције.

Трећа структурално-логичка целина докторске дисертације носи назив *Интерпретација резултата истраживања* и издиференцирана је у две тематске области: Дидактичко-методичке вредности уџбеника (оцена независних процењивача) и Ставови учитеља према дидактичко методичким вредностима уџбеника.

Према оцени независних процењивача, дидактичко-методичке вредности су, гледано у целини, остварене у 53,58% садржаја. Гледано појединачно: информационе вредности 81,70%; систематизацијске вредности 63,36%; сазнајне вредности 63,26%; самообразовне вредности 59,20%; вредности индивидуализације са 44,04%; координирајуће вредности 9,95%.

Дидактичко-методичке вредности у уџбеницима трећег разреда су посматрано по разредима, остварене 54,43%, а четвртог разреда у 52,73% садржаја. Информационе вредности уџбеника за трећи разред (обе издавачке куће) су заступљене 86,62% садржаја, а за четврти разред у 76,78% садржаја. Сазнајне вредности уџбеника за трећи разред су заступљене у 65,54% садржаја, а у уџбеницима четвртог разреда 60,92% садржаја. Систематизацијске вредности су у уџбеницима трећег разреда заступљене у 66,84% садржаја, а уџбеници четвртог разреда 59,89% садржаја. Индивидуализацијске вредности су уџбеницима за трећи разред остварене у 45,07% садржаја, а у уџбеницима за четврти разред у 43,02% садржаја. Самообразовне вредности су, у уџбеницима трећег разреда заступљене у 54,15%, док су у уџбеницима четвртог разреда израженије и евидентираније у 64,24% садржаја. Координирајуће вредности су, у уџбеницима трећег разреда, заступљене у 8,33% садржаја, а у уџбеницима четвртог разреда 11,57% садржаја.

Уџбеници за трећи разред су, генерално гледано, богатији дидактичко-методичким вредностима, нарочито информационам, систематизацијским и сазнајним. Гледано појединачно по вредностима, у уџбеницима за четврти разред су више остварене самообразовне и координирајуће вредности.

Дидактичко-методичке вредности уџбеника, посматрано по издавачким кућама:

Уџбеници чији је издавач Завод за уџбенике су остварене у 54,52% садржаја, а у уџбеницима издавача Едука су остварене 52,64% садржаја. Информационе вредности уџбеника чији је издавач Завод за уџбенике су остварене у 78,76% садржаја, док су исте вредности издавача Едука израженије, 84,64% садржаја. Сазнајне вредности уџбеника издавача Завод за уџбенике су остварене у 60,31% садржаја, а у уџбеницима Едуке 66,16% садржаја уџбеника. Систематизацијске вредности уџбеника чији је издавач Завод за уџбенике су присутне у 62,67% садржаја, а у уџбеницима које издаје Едука у 64,07% садржаја. Индивидуализацијске вредности уџбеника које издаје Завод за уџбенике су остварене у 44,09% садржаја, а у Едукиним уџбеницима у 44,01% садржаја. Самообразовне вредности су уџбеницима издавача Завода за уџбенике остварене у 68,80% садржаја, а у Едукиним уџбеницима, знатно мање, у 49,60% садржаја. Координирајуће вредности уџбеника су у уџбеницима чији је издавач Завод за уџбенике остварене у 12,52% садржаја, а у уџбеницима које издаје Едука у 7,37% садржаја.

Издавачка кућа Завод за уџбенике је, генерално гледано, остварила више дидактичко-методичких вредности у уџбеницима, али, гледано појединачно по вредностима, доминантнија је само у остваривању смообразовних и координирајућих вредности.

Збирне дидактичко-методичке вредности по уџбеницима

а) Уџбеник Завода за 3. разред

Утврђено је да су дидактичко-методичке вредности уџбеника остварене 53,82%.

Најзаступљеније су *информационе* вредности 80,80%, што показује да је садржај уџбеника усклађен са наставним програмом, да се ослања на уџбеник претходног разреда и сродних предмета и да у високој мери садржаји уџбеника одговарају научним садржајима предмета. Поред тога уџбеник је прилагођен узрасту ученика, није презасићен великим бројем информација, ослобођен је уопштености, а има доста чињеница. *Систематизацијске* вредности су остварене у 67,56% садржаја уџбеника. Поглавља, као посебне садржајне целине, постоје; структура поглавља је назначена. Закључци у одељцима, поглављима и на крају уџбеника нису у потпуности и пожељно решени, као ни питања, задаци и краћи текстуални прегледи материје. На трећем месту су *самообразовне* вредности 61,67% садржаја уџбеника. Уџбеник не успева на оптималан начин да развија умеће ученика да запажа главно, да их оспособљава на самосталан рад и делимично истраживачки рад. *Сазнајне* вредности уџбеника су остварене у 59,34% садржаја и најприближније су просечној остварености дидактичко-методичких вредности у уџбенику. *Индивидуализацијске* вредности овог уџбеника су заступљене са 43,52% и испод су просека средњих вредности уџбеника. *Координирајуће* вредности су заступљене у само 10,03% садржаја уџбеника, оне су најслабије заступљене у односу на све дидактичко-методичких вредности.

б) Уџбеник Завод за 4. разред

Дидактичко-методичке вредности овог уџбеника су остварене 55,22%. Од чега: *информационе* вредности 76.72%; *самообразовне* 75.92%; и *сазнајне* са 61,27% остварености у садржајима уџбеника. *Систематизацијске* вредности

57,77%. *Вредности индивидуализације* 44,65%. *Координирајуће вредности* 15,01%.

в) Уџбеник Едука 3. Разред

Дидактичко-методичке вредности уџбеника су остварене 55,03%. Од тога: *информационе вредности* 92,44, *сазнајне* 71,74% и *систематизацијске* (66,12%); *вредности индивидуализације* 46,62%, *самообразовне* 46,63%; *координирајуће* вредности су заступљене, свега 6,62%.

г) Уџбеник Едука 4. разред

Дидактичко-методичке вредности уџбеника су остварене 50,25%. Гледано појединачно најзаступљеније су *информационе вредности* (76,84%). Следе *сазнајне* (60,57%) и *систематизацијске* (62,01%). *Самообразовне* вредности су на четвртном месту (52,57%) и најприближније су општој оцени вредности у уџбенику. *Вредности индивидуализације* су заступљене у 41,39% садржаја уџбеника што отвара питање усавршавања уџбеника. *Координирајуће* вредности су присутне у 8,12% садржаја уџбеника и представљају „најслабију карикату” уџбеника.

У поглављу *Ставови учитеља према дидактичко методичким вредностима уџбеника природе и друштва*, кандидат даје преглед заступљености дидактичко-методичких вредности у селектованим уџбеницима природе и друштва.

Општи је закључак да уџбеници природе и друштва елементарне школе садрже дидактичко-методичке вредности неопходне за успешно учење и пожељан развој ученика. То је став више од две трећине учитеља или 73%. Нешто мање од једне трећине учитеља се није изјаснило (24,93%), а незнатан број (2,07%) изражава негативан став према овим вредностима уџбеника. Овим је потврђена прва општа хипотеза истраживања: Уџбеници природе и друштва, углавном садрже основне дидактичко-методичке вредности и да учитељи имају претежно позитивне ставове о дидактичко-методичким вредностима уџбеника природе и друштва.

Гледано по вредностима појединачно:

Информационе вредности су нашле одговарајуће место у уџбеницима природе и друштва. То је став готово свих учитеља или 90,91%. Један број учитеља (9,09%) се није изјаснио. Истраживање је показало да су сви уџбеници, гледано у целини, у погледу информационог материјала усклађени са наставним програмом предмета по обиму, редоследу и дубини; да се информационе вредности уџбеника ослањају на исте вредности уџбеника претходних разреда и исте информационе вредности сродних уџбеника; да је начин излагања информационог материјала адекватан, укључујући саопштења, описивање, објашњења, проблемске задатке и одговарајуће вежбе; да садрже одговарајуће језичке и стилске вредности приликом излагања датих информационих садржаја (сложеност и разумљивост реченице, прилагођеност терминологије узрасту ученика, засићеност текста информацијама); да садрже чињенички материјал у тексту као добру основу уопштавања и закључивања. Овим је потврђена прва научно-истраживачка подхипотеза: Уџбеници природе и друштва садрже одговарајуће информационе вредности. *Сазнајне вредности* су, према оцени 85,95% учитеља, заступљене у уџбеницима природе и друштва (14,05% учитеља се није изјаснило). У уџбеницима се, углавном: формирају појмови коришћењем

предзнања и искуства ученика; развијају везе међу појмовима; ток формирања појмова иде од посебног ка општем и од општег ка посебном; користе се разноврсне операције логичког мишљења; избегавају се логичке грешке при закључивању и расуђивању; примена стеченог знања се остварује кроз разноврсне задатке, питања, вежбе и експерименте; садрже проблемске ситуације којима се на примерен начин показује како треба трагати за скривеним истинама. И овом приликом је потврђена друга подхипотеза: Уџбеници природе и друштва садрже адекватне вредности сазнајног карактера. *Вредности систематизације*, у доброј мери, карактеришу уџбенике природе и друштва. Позитиван став према овим вредностима има 82,65% учитеља (16,52% учитеља се није изјаснило). То потврђује претпоставке: да су поглавља уџбеника концентрисана као посебне садржајне целине; да структуру поглавља уџбеника чине: уводни део, главни део и завршни део целине; да су садржани закључци у одељцима, поглављима и на крају уџбеника, да постоје обраћања у уводном делу уџбеника; да су у функцији систематизације градива питања, задаци, краћи текстуални прегледи. Тиме је потврђена трећа научно-истраживачка подхипотеза: Вредности систематизације, углавном, садрже уџбеници природе и друштва. *Вредности индивидуализације* су, за разлику од информационих, сазнајних и систематизационих вредности, знатно мање садржане у уџбеницима природе и друштва. Према овим вредностима позитиван став има знатно мање од половине учитеља или 42,98%. Половина учитеља се није изјаснила (50,41%). Ове вредности се односе на: садржаје уџбеника на два нивоа тежине; примере разрађене на три нивоа тежине, вежбе на три нивоа тежине за најслабије ученике, просечне ученике и најспособније ученике; разноврсне поступке решавања проблемских задатака. Овим није потврђена четврта научно-истраживачка подхипотеза: Уџбеници природе и друштва садрже вредности индивидуализације. Значи да уџбеници нису прилагођени стварним карактеристикама ученика одређеног узраста, укључујући њихове способности, знања и интересовања. *Самообразовне вредности* уџбеника су оцењене позитивно. Преко две трећине учитеља или 70,25% има позитиван став према овим вредностима. Знатан број учитеља, готово једна трећина (28,92%) се није изјаснио. Учитељи сматрају да уџбеници садрже вредности које: развијају умећа ученика да запажају битно; оспособљавају ученике за самостално истраживање; садрже одговарајућа упутства за решавање постављених задатака; садрже конкретне захтеве како, на најбољи начин, користити уџбеник. Тиме је потврђена пета научно-истраживачка подхипотеза: Уџбеници природе и друштва садрже одређене самообразовне вредности. *Координирајуће вредности* су, углавном, заступљене у уџбеницима природе и друштва. То је став нешто више од две трећине учитеља или 65,28%. Једна трећина учитеља се није изјаснила (30,59%). Координирајуће вредности садрже вишеизворни склоп знања, укључујући: текстуална наставна средства, аудитивна наставна средства, визуелна наставна средства, комбинована наставна средства, И овом приликом је потврђена шеста научно-истраживачка подхипотеза: Координирајуће вредности су, у знатној мери, нашле своје место у уџбеницима природе и друштва.

У односу на *издавачке куће*, гледано збирно, ставови учитеља се разликују. Ставови учитеља према уџбеницима Завода за уџбенике су претежно позитивни. Позитиван став има 76,04% учитеља, неутралан 22,79% и негативан 1,17%. Према уџбеницима чији је издавач Едука позитиван став има 72,71% учитеља, неутралан 24,76% и негативан 2,53%.

Према *информационим вредностима уџбеника* Завода за уџбенике, ставови учитеља су изразито позитивни. Према овим вредностима позитиван став има 97,06% учитеља, неутралан 2,94, негативних нема. Према *информационим вредностима уџбеника Едука* позитиван став има 87,11% учитеља, неутралан 12,89%, негативних нема.

Сазнајне вредности обе издавачке куће су нашле своје место у уџбеницима о природи и друштву, с том разликом што су ове вредности израженије у уџбеницима Завода за уџбенике. Према сазнајним вредностима уџбеника Завода за уџбенике позитиван став има 94,12%, неутралан 5,88%. Према истим вредностима уџбеника Едука позитиван став има 81,49% учитеља, неутралан 18,51%.

Систематизацијске вредности су, такође, у великој мери, нашле своје место у уџбеницима Завода за уџбенике. Према овим вредностима позитиван став има 91,49% учитеља, неутралних 8,51%. Ове вредности су нешто мање изражене у уџбеницима Едуке. Према њима позитиван став има 76,84% учитеља, неутралан 21,84%, негативан 1,32%.

Индивидуализацијске вредности су знатно присутније у уџбеницима издавачке куће Едука. У том погледу позитиван став према Заводовим уџбеницима има 35,76% учитеља, неутралан 58,67%, а негативан 5,57% испитаника. Према Едукиним уџбеницима позитиван став има 51,05%, неутралан 42,02% и негативан 6,93% учитеља.

Самообразовне вредности су нешто заступљеније у Едукиним уџбеницима. Према самообразовним вредностима уџбеника Завода за уџбенике позитиван став има 70,36% учитеља, неутралан 26,64%, а према истим вредностима уџбеника Едука позитиван став има 73,24% учитеља, неутралан 25,44% и негативан 1,32%.

Координирајуће вредности су приближно једнако заступљене у уџбеницима оба издавача. Према координирајућим вредностима уџбеника издавача Завода за уџбенике позитиван став има 67,41% учитеља, неутралан 31,12% и негативан 1,47% учитеља. Слично је са Едукиним уџбеницима, позитиван став има 66,58% учитеља, неутралан 27,81 и негативан 5,61% учитеља.

Анализирајући ставове учитеља према вредностима уџбеника, кандидат је установио да су самообразовне и вредности индивидуализације израженије у уџбеницима чији је издавач Едука, а информационе, сазнајне и систематизацијске вредности у уџбеницима Завода за уџбенике.

У односу на узраст ученика пронађена је незнатну разлику између ставова учитеља према вредностима уџбеника (гледано збирно). Учитељи исказују незнатно позитивније ставове према уџбеницима за четврти разред (74,78% позитивних, 22,81% неутралних, 2,41% негативних), него према уџбеницима за трећи разред (73,97% позитивних, 24,74% неутралних, 1,29% негативних).

Посматрано по појединачним вредностима, учитељи исказују следеће ставове:

Информационе вредности су готово једнако заступљене у уџбеницима трећег и четвртог разреда. Према уџбеницима трећег разреда позитиван став

има 92,06% учитеља, а неутралан 7,94%. Према уџбеницима четвртог разреда позитиван став има 92,11%, а неутралан 7,89% учитеља.

Сазнајне вредности су статистички незначајно израженије у уџбеницима четвртог разреда. Позитиван став према овим вредностима у уџбеницима четвртог разреда има 88,16% учитеља, а трећег 87,45%. Остали учитељи имају неутралне ставове: 11,84% према сазнајним вредностима уџбеника четвртог и 12,55% према уџбеницима трећег разреда.

Ставови учитеља према *систематизацијским вредностима* уџбеника су статистички незнатно позитивнији према вредностима уџбеника четвртог разреда. Према овим вредностима уџбеника трећег разреда, позитиван став има 84,12% учитеља, а неутралан 15,88%. Према истим вредностима уџбеника четвртог разреда позитиван став има 84,21% учитеља, неутралан 14,47% и негативан 1,32%.

Индивидуализацијске вредности су нешто израженије у уџбеницима трећег разреда. Према вредностима индивидуализације уџбеника трећег разреда позитиван став има 44,71% учитеља, неутралан 50,69%, негативан 4,60%. То се приближно једнако односи и на уџбенике четвртог разреда: позитиван став има 42,10% учитеља, неутралан 50% и негативан став 7,90%.

Самообразовне вредности су, готово идентичне у уџбеницима трећег и четвртог разреда. Према вредностима уџбеника трећег разреда позитиван став има 72,54% учитеља, неутралан 27,46%, а према уџбеницима четвртог разреда 71,05% позитиван, 27,63% неутралан и 1,32% негативан став.

Координирајуће вредности су израженије у уџбеницима четвртог разреда. О томе позитиван став има 71,05%, неутралан 25%, а негативан 3,95% учитеља. Према вредностима уџбеника трећег разреда ставови учитеља су знатно другачији. Позитиван став има 62,94% учитеља, неутралан 33,92% и негативан 3,14%.

Утврђено је да учитељи имају незнатно позитивније ставове према дидактичко-методичким вредностима уџбеника трећег разреда, нарочито, када оцењују вредности индивидуализације и самообразовне вредности. Међутим, информационе, сазнајне, систематизацијске вредности су благо израженије у уџбеницима четвртог разреда, док су координирајуће вредности (судећи према ставовима учитеља) најприсутније у уџбеницима четвртог разреда.

У *Закључку* (стр. 229 -246) кандидат је систематизовао најзначајније ставове из домена теоријског и емпиријског аспекта истраживања. Посебна пажња је посвећена општим ставовима и учитеља према уџбеницима природе и друштва; али и посебним ставовима учитеља према дидактичко-методичким вредностима уџбеника оба узоркована разреда и оба узоркована издавача, као и компарацији резултата процене вредности уџбеника и независних процењивача.

Добијени налази истраживања подстакли су кандидата на сагледавање значаја добијених резултата у пракси, што је конкретизовано у последњем поглављу, које носи назив *Педагошке импликације* (стр. 246-251).

На самом крају докторске дисертације дати су *Прилози* (стр. 280-320) кога чине: Инструмент за утврђивање дидактичко-методичких вредности уџбеника, Протоколи процењивача за шест научно-истраживачких задатака,

Табеларни приказ резултата истраживања, Садржаји анализираних уџбеника, Садржај програма по разредима, Скениране стране из анализираних уџбеника.

II ОЦЕНА РАДА (Критеријуми правилника Универзитета у Крагујевцу о пријави, изради и одбрани докторске дисертације. Прилог бр. 2. Тачка 2)

1. Значај и допринос докторске дисертације са становишта актуелног стања у научној области

Докторска дисертација кандидата мр Љиљане Ђуровић *“Дидактичко-методичке детерминанте уџбеника природе и друштва”* је веома значајан и актуелан педагошки проблем, нарочито у теоријским и емпиријским релацијама савремене дидактике и методике. Извођење овог закључка Комисија заснива на више аргумената од којих су најважнији:

Савремена школа, у теоријским и емпиријским оквирима, тражи најефикасније моделе васпитно-образовног рада. Поставља нове циљеве и задатке свога рада, претежно засноване на: потребама конкретне животне заједнице и потребама ученика као индивидуалног и друштвеног бића, на достигнућима науке и образовне технологије, а али и на провереним вредностима наше друштвене традиције. У склопу тога посебну пажњу посвећује настави, нарочито организацији и извођењу наставног рада заснованог на различитим изворима знања, вишесмерној комуникацији, методама и облицима рада, путевима сазнавања, односно наставној технологији. Познато је да настава представља сложен и динамичан процес, да има свој ток, садржај, кретање, узрочно-последичне везе и да је, у свему, прати уџбеник као специфична и обавезна школска књига коју карактеришу главна обележја наставе. Савремена педагошка наука уџбеник види као сценириј ефикасне наставе, интензивног учења и развоја ученика.

С обзиром да се проблемима васпитања, образовања, учења и развоја ученика, бави дидактика (у теоријским) и методика (у емпиријским) оквирима наставе, природно је и логично очекивати да савремени уџбеник, у свим својим структурним компонентама, текстуалним и вантекстуалним, садржи те вредности. Отуда проистиче значај и научни допринос докторске дисертације кандидата.

Достигнућа дидактике и методике увек побуђују пажњу теоретичара и практичара заинтересованих за наставу и школски уџбеник, континуирано се поставља питање, да ли се и колико достигнућа ових наука користе у практичне сврхе, посебно због тога што настава и уџбеник, као комплементарни процеси имају објективан и субјективан карактер. Објективан карактер проистиче : из друштвеног развоја и њему примерених вредности, из законитости психо-физичког развоја ученика, из садржајне структуре научних дисциплина које трансформисане у наставне предмете чине материјалну основу наставе и уџбеника и из противуречности између искуства ученика и презентованих научних знања. Субјективни карактер, оба процеса, произилази из њихове субјективне природе чији су главни чиниоци ученик, наставник и аутори уџбеника. У средишту пажње је ученик као централна фигура учења и развоја, његова личност, понашање, мотивација, могућност оптималног развоја и његов статус у стварним и претпостављеним процесима учења. Савремена дидактика и

методика стављају акценат на диференцијацију и индивидуализацију сваког организованог васпитно-образовног рада, укључујући, пре свега, наставу и школски уџбеник, зато што се ученици, чак истог старосног узраста, битно разликују и то по низу параметара. Разликују се у погледу способности (интелектуалних, психомоторних, сензорних, способности изражавања, физичких способности, естетских способности, радних способности), интересовања, квалитета знања, радних навика, емоционалних осећања, моралних вредности...

Путем уџбеника се, као и у процесу наставе, преносе знања путем различитих концепција и стратегија усвајања градива, почев од поучавања, преко управљања процесима, до развијајуће наставе и развијајућег учења.

Полазећи од законитости и правила васпитно-образовног рада, природе садржаја и њихове структуре, метода и облика рада, путева сазнавања објективне природне и друштвене стварности, општих особина личности ученика, траже се најбољи путеви стварања пожељног уџбеника, уџбеника примереног измењеним друштвеним околностима и достигнућима педагошке науке, посебно резултатима истраживања њених научних дисциплина дидактике и методике. Због тога се, и код нас и у свету, све већа пажња посвећује дидактичко-методичким елементима савремене наставе и њој одговарајућем уџбенику. Због тога тема ове докторске дисертације има пуно оправдање и пун педагошки смисао.

Најкраће речено, тема је веома актуелна јер се, у ширем смислу, бави квалитетом васпитно-образовног процеса, проблемима ефикасног уџбеника којим се до крајњих граница развијају сви потенцијали ученика и, у ужем смислу, проверавањем дидактичко-методичких детерминанти уџбеника о природи и друштву и доводећи их у везу са достигнућима дидактичко-методичких наука.

2. Оцена да је урађена докторска дисертација резултат оригиналног научног рада кандидата у одговарајућој области

Гледано у целини, кандидат је своју научно-истраживачку активност усмерио у два, наизглед одвојена, али веома осмишљена и међусобно повезана правца. Тако се овај, оригиналан научни приступ, одвија у теоријским и емпиријским релацијама с основним циљем да се, најпре, путем теоријске анализе, компарације и креативне синтезе утврде и сагледају дидактичко-методичке детерминанте савременог уџбеника у целини, потом издиференцирају вредности, те врсте, примерене уџбеницима о природи и друштву и на крају провере путем емпиријског истраживања на актуелним школским уџбеницима.

Кроз добро методолошки планирано, организовано и спроведено емпиријско истраживање трансферзалног типа, кандидат је испољио своју радозналост, умеће и креативност, почев од начина прикупљања релевантних података као основе за извођење квантитативне анализе које представља највећи домет истраживања до педагошких импликација на постојећу васпитно-образовну праксу. Овај самосталан и оригиналан научни рад, отвара простор за нова истраживања, показује младим истраживачима да се оригиналност и креативност, у проучавању педагошких појава и процеса могу постићи кроз

њихово сагледавање са различитих становишта. У складу са тим су, процењиване дидактичко-методичке детерминанте уџбеника о природи и друштву, процењивали су их наставници, с једне, и независни процењивачи, са друге стране. Добијени резултати представљају значајан допринос методици природе и друштва, теорији уџбеника, општој и посебној концепцији стварања уџбеника.

3. Преглед остварених резултата кандидата у научној области

Увидом у приложену документацију, основне биографске и библиографске податке кандидата, може се закључити да је мр Љиљана Ђуровић, својим опредељењем за основне и последипломске студије на Учитељском факултету показала значајан интерес за изучавање суштинских и есенцијалних дидактичко-методичких питања савремене наставе. Кандидат се посебно показао на пољу унапређивања васпитно-образовног рада на практичном, али и теоријском нивоу. Има значајно, запажено педагошко искуство у раду са децом млађег школског узраста. Стручна знања додатно проширује и продубљује активним учешћем на националним и научним скуповима од међународног значаја.

Мр Љиљана Ђуровић је свој стручни и научни рад потврдила посебно у области: а) Методике наставе природе и друштва, реч је о радовима који се односе на: еколошко васпитање и образовање, уџбеник и квалитет уџбеника, наставу природе и друштва, и у области: б) савремене Дидактике и Образовне технологије, мисли се на радове који се тичу учења на даљину, примене компјутера у процесу учења, програмираних основа наставе и сл. Кандидат Љиљана Ђуровић, објавила је преко 10 научно-стручних радова, највише из категорија М63 и М52. Сви радови се у ужем и ширем смислу ослањају на научну област којом се кандидат бави у оквиру докторске дисертације и могу се директно или индиректно повезати са њеним базичним садржајем.

4. Оцена испуњености обима и квалитета у односу на пријављену тему

Докторска дисертација кандидата испуњава све стандарде квантитета и квалитета који карактеришу радове ове врсте. Рад је, у свему, урађен и до детаља разрађен према идејном пројекту истраживања, који је верификован од стране компетентних органа Факултета у Ужицу и Универзитета у Крагујевцу. У теоријском делу рада, идентификовани су и разјашњени различити проблеми школског уџбеника, уџбеник се, нарочито његове вредности, сагледава са различитих аспеката, уз презентовање резултата истраживања наших и страних истраживача, чиме је створена солидна основа за утврђивање основних дидактичко-методичких детерминанти уџбеника, које су постале главно полазиште и предмет истраживања уџбеника о природи и друштву. Ово показује да је кандидат са великим степеном одговорности приступио изради докторске дисертације, што се нарочито испољава кроз структуру садржајних целина рада, укључујући теоријски и емпиријски део рада.

Коначна верзија рада указује на висок степен корелационих веза између теоријских и емпиријских вредности уџбеника.

Општа је оцена да се рад, у свим својим сегментима, базира на добро осмишљеној и пажљиво разрађеној научној методологији педагошких истраживања и у свим елементима ослоњеној на основни пројекат истраживања. Све садржајне целине рада, узимајући у обзир сва поглавља и одељке, су добро постављене, дефинисане и разрађене, систематизоване и научно утемељене.

5. Научни резултати докторске дисертације

Анализа рукописа докторске дисертације мр Љиљане Ђуровић је показала да је кандидат, бавећи се актуелним и значајним проблемом теоријско-емпиријског истраживања, дошао до значајних, релевантних и оригиналних резултата из области методике наставе природе и друштва.

Нова теоријска и емпиријска сазнања и резултати истраживања кандидата усмерени су на унапређивање квалитета постојећих уџбеника природе и друштва у млађим разредима основне школе. Резултати истраживања указују на значај и карактер текстуалних и вантекстуалних компонената уџбеника, које треба исказивати јасније, атрактивније и стављати их у функцију општег циља уџбеника; на потребу смањења преопширних описа и непотребних тумачења, на рачун питања која наводе ученика на оптимално тумачење постављених проблема. Адекватнијом садржајном структуром ученици се наводе на размишљање и коришћење стечених знања. Потребно је провоцирати интелектуални конфликт код ученика: атипичним питањима, проблемским ситуацијама или набрајањем изузетака. Исти задатак или проблем треба конципирати тако да има два или више начина доласка до решења, једноставнији начин за основни ниво знања или виши ниво са додатним захтевима за способније ученике, који се боље сналазе у материји. Координирајуће вредности уџбеника и вредности индивидуализације су веома значајне у планирању и извођењу наставе, као и у самом процесу учења, али су недовољно остварене у уџбеницима.

Резултати истраживања упућују на увођење ових вредности у уџбеник и стварање правог електронског уџбеника, који би био допуна и подршка класичној верзији уџбеника. Актуализује се потреба и ствара простор за иновирање уџбеника, новом, електронском формом.

Емпиријским делом рада, анализом садржаја и ставовима учитеља према дидактичко-методичким вредностима уџбеника, установљено је да уџбеници пружају скроман избор додатних извора информација (координирајуће вредности) и недовољно диференцираних садржаја (вредности индивидуализације), што као последицу има смањену функцију уџбеника усмерену на самообразовање и саморазвој ученика. Електронски уџбеник, као допуна или замена класичном уџбенику би, у великој мери, олакшао рад учитељима и омогућио ученицима да напредују сопственим темпом. Док штампани уџбеник садржаје повезује линеарно, електронски уџбеник има могућност да формира разгранату мрежу, одговарајућу за дату област и прилагођену различитим нивоима (пред)знања и способности ученика.

Стварање савременог уџбеника има велики друштвени значај и захтева заједничко ангажовање теоретичара, истраживача и практичара. Када се добро обликује уџбеник, у дидактичко-методичком смислу се, може очекивати већа

активност ученика, развој његове индивидуалности и креативности, коришћење више извора знања и позитиван утицај на самоформирање.

Резултати истраживања могу имати вишеструку улогу у васпитно-образовној теорији и пракси. Прво, уџбеник се, у теоријским и емпиријским оквирима, актуелизује као значајан педагошки проблем. Истиче се и у први план поставља његова педагошка функција усмерена на учење и развој младих генерација. Искузују се његове поливалентне везе са: развојем ученика, психолошким и социјалним карактеристикама ученика, различитим концепцијама и методама наставе, изворима знања као материјалној основи учења и развоја ученика, методама излагања и усвајања градива, путевима сазнавања објективне природне и друштвене стварности, управљањем процесима наставе и учења, потребама ученика и друштва, разликама ученика истог и различитог старосног узраста, спремношћу и способношћу наставника да организују и изводе васпитно-образовни рад. Друго, овим резултатима истраживања се скреће пажња на дидактичко-методичке вредности савременог уџбеника сврстаних у шест различитих, али јасно издиференцираних и разграничених целина. Реч је о вредностима: информационог и гносеолошког значаја, вредностима диференцијације и индивидуализације садржаја и учења, вредностима систематизације, самообразовним и координирајућим вредностима. Основни критеријуми за класификацију вредности и њихово структурирање се ослањају на достигнућа савремене дидактике и методике и везују се за конципирање уџбеника, учење и развој ученика. Треће, рад садржи преглед резултата досадашњих истраживања уџбеника, у теоријским и емпиријским релацијама, и пружа могућност лакшег и бржег оријентисања у овој проблематици. И четврто, резултати рада могу бити подстицај за даља истраживања уџбеника са аспекта дидактичко-методичког квалитета уџбеника, али и полазиште стварања нових критеријума класификације различитих елемената ове врсте и њихово проверавање у пракси.

б. Применљивост и корисност резултата у теорији и пракси

Резултати истраживања, у теоријским и емпиријским оквирима, су веома значајни за дидактичко-методичку теорију и праксу. Могу бити утицати на израду нове, квалитетније, опште и посебне концепције стварања уџбеника о природи и друштву, а упоредо с тим и на конципирање и израду квалитетнијих уџбеника. С обзиром да су дидактичко-методичке детерминанте, зависно од своје природе, основа и предуслов моделовања бољег уџбеника, кандидат их, с правом, сврстава у индикаторе квалитета. У том смислу се скреће пажња на њихов значај за ефикасније учење и интензивнији развој ученика. Реч је о дидактичко-методичким вредностима везаним за: информациони карактер уџбеника, путеве сазнавања у претпостављеном процесу учења, систематизацију уџбеничке грађе, начин прилагођавања учења стварни карактеристикама ученика, оспособљавање ученика за самообразовање и саморазвој и вишеизворне склопове уџбеника.

Резултати истраживања изнова актуелизују школски уџбеник и његове главне дидактичко-методичке детерминанте, буде и јачају потребу стварања бољег уџбеника, у класичној или електронској форми, што се у потпуности уклапа у стратешке промене постојеће и изградњу ефикасније школе.

Поред доприноса педагошкој теорији и васпитно-образовној пракси, добијени резултати могу бити подстицај и путоказ истраживањима за испитивање дидактичко-методичких детерминанти других уџбеника.

7. Начин презентовања резултата научној јавности

Гледано шире, докторска дисертација кандидата мр Љиљане Ђуровић „*Дидактичко-методичке детерминанте уџбеника природе и друштва*“ има значајан допринос савременој дидактичко-методичкој теорији и пракси, нарочито у домену разредне наставе. Гледано уже, представља значајан прилог теорији школског уџбеника о природи и друштву и битан путоказ у конципирању, стварању и унапређивању уџбеника ове врсте. Стога се очекује њено публикување како би постала доступна широј стручној и научној педагошкој јавности, што се може постићи на више начина: кроз јавну одбрану докторске дисертације, објављивање резултата истраживања у научно-стручним часописима или саопштењима на научним скуповима. Било би најбоље да се теза објави у форми монографије.

III ЗАКЉУЧНА ОЦЕНА КОМИСИЈЕ

Докторска дисертација „*Дидактичко-методичке детерминанте уџбеника природе и друштва*“, кандидата мр Љиљане Ђуровић је оригинално и корисно научно дело. Представља значајан теоријски и емпиријски прилог утемељењу и стварању ефикаснијег уџбеника о природи и друштву у млађим разредима основне школе, заснованог на достигнућима савремене методике и дидактике, чије се вредности испољавају кроз њихове детерминанте које битније утичу на ефикасније учење и интензивнији развој ученика.

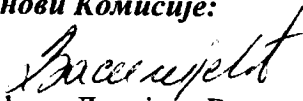
Рад је, у методолошком погледу добро утемељен, у језичко-логичком смислу прегледан и јасан.

Комисија, уверена у оригиналност и научну вредност рада, предлаже Наставно-научном већу Факултета у Ужицу да прихвати докторску дисертацију „*Дидактичко-методичке детерминанте уџбеника природе и друштва*“, кандидата мр Љиљане Ђуровић и одобри јавну одбрану пред Комисијом

Ужице,

16. фебруар 2015. год.

Чланови Комисије:

Проф. др Данијела Василијевић,
ванредни професор Учитељског
факултета у Ужицу, Универзитета у
Крагујевцу, за ужу научну област
Педагогија, Дидактика, Методике

Проф. др Снежана Маринковић,
редовни професор Учитељског
факултета у Ужицу, Универзитета у
Крагујевцу, за ужу научну област
Педагогија, Дидактика, Методике

Проф. др Нада Вилотијевић, редовни
професор Учитељског факултета у
Београду, Универзитета у Београду, за
ужу научну област *Школска педагогија*
и *Методика наставе познавања*
природе и друштва